

**Alima Shtyrova, CSc.,
Apercepcia „iného“ umenia a formovanie estetického kódu
v tvorbe L. Petruševskej**

Habilitační práci kolegyně **Alimy Shtyrové, CSc., Apercepcia „iného“ umenia a formovanie estetického kódu v tvorbe L. Petruševskej** můžeme bezesporu přiřadit k inspirativním a kompetentním literárněvědným počínům současné rusistiky. Tento úvodní soud adresovaný posuzované disertační práci opírám o pokus objektivně zhodnotit předložený rukopis, který – podle mého názoru – představuje solidní, odborně i kompozičně sestavenou monografii, překračující svým obsahem i šířkou konkrétně i obecně analyzovaných problémů rámec pouhé monotematické monografie věnované solitérní osobnosti současné ruské literatury i kultury – **Ludmile Stěpanovně Petruševské**.

Čtenáře (nota bene i recenzenta) této habilitační práce potěší nejen vizuálně *úctyhodný seznam použité literatury a pramenů*, ale především **široký záběr diskuse**, kterou autorka s jeho pomocí provokuje. Mj. tak přidává svým analýzám i postřehům nadnárodní (a nepochybně i nadčasový) záběr. Dialog L. Petruševské s evropskou literaturou i uměním – s jejich současnými kulturními i filozofickými kódy – dialog, do něhož se nenásilně promítají kvalitativní posuny ruské literatury a částečně i ruského myšlení – posuny od známé vývojově do jisté míry petrifikované doby tzv. «застоя» k dnešní (permanentně složitě) skutečnosti, dialog konfrontovaný s filozofií, literaturou, divadlem a kinematografií a jejich relevantními vklady a přínosy do této složité skutečnosti – můžeme právem řadit k **dominantním pozitivům** posuzované práce. Autorce se tak nedaří jen upozornit na novátorský vklad Petruševské do ztvárnění světa, ale současně objektivně a nenásilně objasňuje vývoj cesty této ruské autorky k její současné popularitě v literatuře, myšlení i kultuře obecně i na Západě. K dalším pozitivům habilitační práce kolegyně Alimy Shtyrové, CSc., bych mj. rád zařadil:

- výbornou sondu (zpětnou) do období tzv. «перестройки» včetně nástinu situace „před ní“ i „po ní“, která je de facto i dobrou sondou do „kořenů poetiky“ i do osobnostních postojů samotné autorky Petruševské, do jejího svébytného umění poznávat současné myšlení ruských lidí; jde nepochybně o takové atributy její umělecké osobnosti, které Shtyrova právem kvalifikuje jako „pokračování vrcholné ruské klasiky“;

- osobně sám pozitivně hodnotím otevřenost zobrazení nástinu postojů i odvahy Petruševské v podmínkách výše zmíněného tzv. «застоя», kterou kolegyně Shtyrova srovnává s velikostí nositele Nobelovy ceny Josifa Brodského; čtenáře habilitační práce v této souvislosti např. zaujme odvaha respektovat existencionální problematiku, udržet se v pozici „advokáta lidských práv“, horovat pro duševní rozvoj i proti stagnaci, mj. i akcentovaná blízkost Petruševské k myšlení Umberta Eco - ve smyslu svobodného získávání poznatků i jejich analýzy i interpretací, tj. skutečnosti, které teprve dnes (v podmínkách

svobodného přístupu k informacím můžeme objektivně ocenit jako vklad Petruševské do ruské literatury přelomu 20. – 21. století. K distinktivním znakům habilitantky bych mj. zařadil:

- výstižně se pokouší interpretovat problematiku fungování **estetických mechanismů uměleckého díla** (např. s.23n.) a hledat jeho **kulturní kód**;
- u Petruševské objevuje hodně „**citací**“, **aluzí**, **reminiscencí**, **odkazů**, **logických stimulů**, **reakcí**, které jí pomáhají vytvářet svůj vlastní variant sdělení, v němž mj. symbolické „mlčení“ představuje výraznou komunikaci s potenciálním recipientem (čtenářem);
- opírá se o přední poznatky současné literární vědy (Lotman, Husserl aj.); její text odpovídá postindustriální logice, má metakomunikativní charakter; srov. k tomu např. interpretaci problematiky paradoxu v myšlení Petruševské, folklorizace osob, identifikaci jejich paradoxního útočiště (hl. v díle «*Парадоксы*» - *взаимосвязь добра со злом*);
- citlivě identifikuje zájem spisovatelky o umělecké využití **duševních univerzálií** – vedou totiž k vyjevení (prezentování paradoxů – a v nich mj. vidí autorka sdělovací kód, řád, který nám pomáhá dekodovat jino-kulturní sdělení (37) i znakový systém jeho filozofie;
- ozřejmuje důvěrnou znalost Petruševské nejen v oblasti ruské literární a umělecké tradice, ale i její znalost světového umění (nabízí se mj. odhalování konotací s impulsy západní kinematografií (např. Bergman); v této souvislosti výstižně identifikuje schopnost Petruševské zachytit chaos v psychice hrdinky, onu tradici «бреда двойников», «бреда метаморфозы» (např. s. 47) – dokáže identifikovat chaos v psychice hrdinky a v naznačeném srovnání s Bergmanem odhaluje skutečnost, že v analýze ženské hrdinky je Petruševská **autentičtější** (domnívám se, že tady hraje úlohu i „ženská“ psychika);
- pozitivně hodnotím i analýzu významu **motivu „snu“**, nabízející čtenáři či recipientovi možnost vrátit se „do kůže druhého jedince“; v této souvislosti mj. výstižně rovněž postihuje vztahy mezi snem a reálnou skutečností (s. 59), tedy ony narativní prvky, které jsou ukotveny v tradičním motivu snu u ruských autorů (F.M.Dostojevskij aj.); analogicky hodnotím i identifikaci umění Petruševské využívat znakový komponent **řeč – mlčení – píseň**, mj. souhlasím s významem písně lidové, která stimuluje výborné vyjádření prožitků (s. 64), s tradicí žánru «романсов» – «баллады» (s. 67) i s rolí písně v ruské folklorní tradici: píseň jako **výkřik a verbalizace stonání duše**.

Kolegyně Shtyrová prezentuje solidní přehled v pojednávání zvolené problematiky a vychází ze základních poznatků literární vědy, psychologie, psychoanalýzy aj. Jak jsem už výše naznačoval, prezentuje ve své habilitační práci **důvěrnou znalost** nejen díla Petruševské, ale vůbec ruské i světové kultury, spolu s kontextem umění i filozofie. V této souvislosti je, podle mého mínění, vhodné připomenout i výbornou symbiózu **prózy, divadla a filmu** (vč. výtvarného umění), s jejichž pomocí sleduje, srovnává, konfrontuje a identifikuje

svoje poznatky a závěry. Je zřejmé, že Petruševská těží z vlastní empirie, ze svébytné zkušenosti se zlovůli moci, která může vést až ke zbláznění jedince (s. 76); tady její postřehy nekorespondují jen s výraznou tradicí motivu šílenství v ruské literatuře (Gogol, Dostojevskij, Garšin, Čechov aj.)¹ ale i se schizofrenií současného světa. Její literární vidění současného světa – jak kolegyně Shtyrová výstižně identifikuje, se opírá o empirii světq totalitní společnosti (s. 79-80), o časté střety projektu společensko-politického a rodinně všedního (tj. бытового) nazírání, přičemž je naprosto zřejmé, že umělecká koncepce světa Petruševské byla formována pod adekvátním vlivem „západní kultury“ a literatury (s. 82).

Petruševskou nám tedy posuzovaná disertace představuje rovněž jako vynikajícího odborníka pro postihování vztahů etiky a estetiky – a to ve filozoficko-estetickém kódu. Kompetentně identifikuje moderní zneužívání umění pro politiku i v blízké současnosti a stává se tak výborným znalcem v poznávání literárního světa modernismu a postmodernismu. Samozřejmě se tak vystavuje nebezpečí (např. v samotném Rusku poněkud tradičního) obviňování z vlivu tzv. „jiné“ («**дызоў**») literatury na formování jejího filozoficko-estetického kódu (s. 94).

Z analýzy kolegyně Shtyrové můžeme dedukovat nakolik próza Petruševské „jakoby“ substituuje autory lyrického textu a využívá je ke ztvárnění svých emocí, hluboké víry v člověka, ke hledání reálných motivů jeho chování, k poznávání principiální a unikátní neopakovatelnosti lidského kosmu i zákonů, které tento kosmos formují. Její literární dílo tedy představuje svébytné „sondy do lidského podvědomí“, onu svébytnou variativnost „mezi životem a smrtí“ (s. 113), stimuluující mj. i autorčin zájem o „hraniční stavy vědomí“ (s. 116). Přiznávám, že osobně mne zaujaly závěry o svébytné interpretaci **archetypu „noci“** – s onou téměř absolutní otázkou: „život je pouhý sen, v němž člověk nemůže nic měnit“ (s. 119), tedy otázkou, která univerzálně provází lidskou cestu za poznáním reality.

Zajímavé jsou rovněž postřehy habilitantky o *erotických aspektech* filozoficko-estetického kódu u Petruševské (s.120), vycházející mj. ze všeobecně známých poznatků o nejdůležitějších a nejdůležitějších aspektech sexuality v lidském životě; připouští, že naturalisticky opisovaná erotičnost nemusí být pouze samoučelná. minuciózní analýzy – široký kontext záběrů. Za významný postřeh habilitační práce považují autorčin závěr, že Petruševská přijímá vše (např. i polemické vlivy takových osobností jako např. Dührenmat, Mamardaršvili aj. v přítomnosti **dialogu**, který jí pomáhá tříbit vlastní postřehy a představy a **formulovat vlastní estetický kód**. V tomto dialogu si tento kód upevňuje a současně si potvrzuje opodstatněnost své účasti na něm; to vše v podmínkách destrukce socialistické estetiky - cestou k univerzální paměti světové literatury.

Jak vyplývá z předešlých postřehů a poznámek, považují habilitační práci kolegyně **Alimy Shtyrové, CSc., *Apercepcia „iného“ umenia a formovanie estetického kódu v tvorbe L. Petruševskej*** za **objevnou a přínosnou**.

¹ Srov. např. známou monografii brněnského badatele I. Pospíšila: Pospíšil, Ivo. *Fenomén šílenství v ruské literatuře 19. a 20. století*. Brno : MU, 1995.

Domnívám se, že po knižním vydání (které osobně doporučuji) najde dost zájemců o moderní ruskou literaturu a její dialog s moderní ruskou skutečností na pozadí světového uměleckého kontextu. Z těchto důvodů rovněž **doporučuji tuto habilitační práci k obhajobě a po jejím úspěšném průběhu doporučuji udělit kolegyni Alimě Shtyrové, CSc., titul docentky.**

Hradec Králové 18. března 2014

*Prof. PhDr. Oldřich Richterek, CSc.,
Katedra slavistiky PdF
Univerzita Hradec Králové*